

The Roles of the Masjids in the Three Southern Border Provinces of Thailand

Vae-U-Sang Madaehoh¹

Dolmanach Baka²

Suwicha Yeesungsong³

¹M.A.(Islamic Studies),

²M.A.(Comparative Religion), Assistant Professor,

³M.Ed.(Community Development Education),

Department of Islamic Studies, College of Islamic Studies
Prince of Songkla University

Abstract

The objectives of this research are 1) to study the roles of the Masjids concerning the religion, education, society, economy and the politic in both rural and urban areas, 2) to study the relationship between the level of knowledge and the economy of Imams with their roles, and 3) to study the Muslims' expected roles in the future of Masjids in the three Southern Border Provinces of Thailand.

In this research, the researchers have selected samples of the targeted population in the three southern border provinces, namely Pattani, Yala and Narathiwat by collecting data from 278 samples, 133 samples from the rural areas and 145 samples from the urban ones. The targeted population are 35 Imams, 59 committee members of the Masjids and 184 *sabburuses* (the members of the Masjids).

The researchers have presented the analytical result in the form of diagram with three types of statistics, namely : percentage, Chi-square-test (χ^2 -test) and Gamma (T).

The result of the research are as follows :-

1. Both the Masjids in the rural and urban areas have the same religious roles. Most of them are in the moderate level.

2. Most of Masjids in the urban areas have the same educational roles at the low level while most of the Masjids in the rural areas play the educational roles at the high level.

3. Most of Masjids in the urban areas play social roles at the moderate level, but in the rural areas, most of the Masjids play roles at the high level.

4. Most of Masjids in the rural and urban areas play the same economic and political roles. Most of them are at the low level.

5. The level of religious knowledge of Imams in the rural and urban areas relating to the religious roles of the Masjids is different. Most of Imams in urban areas who have the moderate degree in the religious education play the religious roles at the high level, while the Imams of the rural areas who have good religious education play the high roles in religion.

6. The level of religious knowledge of the Imams in rural and urban areas relating to the educational roles is different. Most of the Imams in the urban areas who play the high level of education are those who have the moderate level of religious education while in the rural areas, most of the Imams who play the high level of education are those who have the high level of religious education.

7. The level of religious knowledge of Imams in both rural and urban areas has been the same in relating to the social roles. The Imams who have moderate knowledge play the high roles in society.

8. The level of religious knowledge of Imams in both rural and urban areas has been the same in relating to the social roles. The Imams who have low level of knowledge play the high roles in society.

9. The level of religious knowledge of Imams in both rural and urban areas has become different in relation to the social roles. Imams in urban areas who have moderate knowledge of Islam play the high roles in politics while those in the rural areas who have low level of Islamic knowledge play the high roles in politics.

10. The relationship between the Imams' economic status with religious roles of the Masjids in the rural and urban areas is the same. Most of the Imams who are in the moderate level of economic status play the roles in the high level.

11. The relationship between Imams' economic status with the educational roles of the Masjids in the rural and urban areas is different. Most of the rich (wealthy) Imams in the urban areas play the high level of educational roles while the moderate Imams in the rural areas play the high level of the educational roles.

12. The relationship between Imams' economic status with the social roles of the Masjids in the urban and rural areas is different. Most of the wealthy Imams in the urban areas play the high level of the social roles. But most of the Imams who are at the moderate level of economic status in the urban areas play the high level of the social roles.

Keywords : roles, Masjids, Three Southern Border Provinces, Thailand

บทบาทมัสยิดในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

แวอุเซ็ง มะแคเฮาะ¹

คลมนรจณี บากา²

สุวิษา ยี่สุนทรง³

¹M.A.(Islamic Studies), อาจารย์

²อ.ม.(ศาสนาเปรียบเทียบ), ผู้ช่วยศาสตราจารย์

³ศษ.ม.(ศึกษาศาสตร์เพื่อพัฒนาชุมชน), นักวิชาการศึกษา

ภาควิชาอิสลามศึกษา วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

วัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ คือ 1) เพื่อศึกษาบทบาทของมัสยิดในด้านศาสนา การศึกษา สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองทั้งในชนบทและในเมือง 2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของระดับความรู้และฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามกับบทบาทของมัสยิด 3) เพื่อศึกษาความคาดหวังของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีต่อบทบาทของมัสยิดในอนาคต

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้เลือกประชากรตัวอย่างจากสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อันได้แก่ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 278 ราย เป็นอิหม่าม 35 ราย กรรมการมัสยิด 59 ราย และสัปบุรุษ 184 ราย โดยเป็นกลุ่มตัวอย่างจากชนบท 133 รายและจากในเมือง 145 ราย

คณะผู้วิจัยได้เสนอผลของการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปของตารางซึ่งมีสถิติ 3 อย่าง คือ ค่าร้อยละ, ค่า χ^2 -test และค่า Gamma (Y)

ผลของการวิจัยสรุปได้ดังนี้ :-

1. ทั้งมัสยิดในเมืองและในชนบทต่างก็มีบทบาททางศาสนาที่เหมือนกันอยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด
2. มัสยิดในเมืองมีบทบาททางการศึกษาในระดับน้อย (ต่ำ) มากที่สุด แต่มัสยิดในชนบทมีบทบาทในระดับมาก (สูง) มากที่สุด
3. มัสยิดในเมืองมีบทบาททางด้านสังคมในระดับปานกลางมากที่สุด ขณะที่มัสยิดในชนบทมีบทบาทในระดับมาก (สูง) มากที่สุด
4. ทั้งมัสยิดในเมืองและในชนบทมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจและการเมืองที่เหมือนกัน ต่างก็มีบทบาทในระดับน้อย (ต่ำ) มากที่สุด
5. ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านศาสนาที่แตกต่างกัน อิหม่ามของมัสยิดในเมืองที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางด้านศาสนาในระดับสูงมากที่สุด ในขณะที่อิหม่ามของมัสยิดในชนบทที่มีความรู้สูงมีบทบาททางด้านศาสนาในระดับสูงมากที่สุด
6. ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางการศึกษาที่แตกต่างกัน อิหม่ามของมัสยิดในเมืองที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางการศึกษาในระดับสูงมากที่สุด ในขณะที่อิหม่ามของมัสยิดในชนบทที่มีความรู้สูงมีบทบาททางการศึกษาในระดับสูงมากที่สุด

7. ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านสังคมที่เหมือนกัน กล่าวคือ อิหม่ามที่มีความรู้ปานกลางจะมีบทบาททางด้านสังคมในระดับสูงมากที่สุด
8. ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านเศรษฐกิจที่เหมือนกัน กล่าวคือ อิหม่ามที่มีความรู้ต่ำจะมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจในระดับสูงมากที่สุด
9. ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านการเมืองที่ต่างกัน อิหม่ามของมัสยิดในเมืองที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางด้านการเมืองในระดับสูงมากที่สุด ในขณะที่อิหม่ามของมัสยิดในชนบทที่มีความรู้ต่ำมีบทบาททางด้านการเมืองในระดับสูงมากที่สุด
10. ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านศาสนาที่เหมือนกัน กล่าวคือ อิหม่ามที่มีฐานะปานกลางจะมีบทบาททางด้านศาสนาในระดับสูงมากที่สุด
11. ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านการศึกษาที่ต่างกัน อิหม่ามในเมืองที่มีฐานะร่ำรวยจะมีบทบาททางด้านการศึกษาในระดับสูงมากที่สุด ส่วนอิหม่ามในชนบทที่มีฐานะปานกลางจะมีบทบาททางด้านการศึกษาในระดับสูงมากที่สุด
12. ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านสังคมที่ต่างกัน อิหม่ามในเมืองที่มีฐานะร่ำรวยจะมีบทบาททางด้านสังคมในระดับสูงมากที่สุด ส่วนอิหม่ามในชนบทที่มีฐานะปานกลางจะมีบทบาททางด้านสังคมในระดับสูงมากที่สุด
13. ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านเศรษฐกิจที่เหมือนกัน กล่าวคือ อิหม่ามที่มีฐานะร่ำรวยจะมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจในระดับสูงมากที่สุด
14. ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านการเมืองที่เหมือนกัน กล่าวคือ อิหม่ามที่มีฐานะยากจนจะมีบทบาททางด้านการเมืองในระดับสูงมากที่สุด
15. ชาวไทยมุสลิมไม่ว่าชายหรือหญิงทั้งในเมืองและในชนบทต่างก็มีความคาดหวังต่อบทบาทมัสยิดในอนาคตอยู่ในระดับสูงมากที่สุด

คำสำคัญ : บทบาท, มัสยิด, สามจังหวัดชายแดนภาคใต้, ประเทศไทย

บทนำ

มัสยิดเป็นศูนย์รวมในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ของชาวมุสลิมตั้งแต่ในสมัยท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ)¹ ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง จะเห็นได้ว่าท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) ได้สร้างมัสยิดขึ้น เพื่อเป็นสถานที่ชุมนุมของชาวมุสลิม โดยที่ท่านเองเป็นผู้นำในการประกอบศาสนกิจในชุมชนนั้น มัสยิดในแต่ละสมัยนั้นเป็นศูนย์รวมของการปรึกษาหารือและการช่วยเหลือกัน ทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ ทั้งในเรื่องส่วนตัวและของ

หมู่คณะ (อัลวา และอัลฟาตีล, 2526 : 7) เป็นสถานที่ที่มุสลิมประกอบกิจกรรมทุกอย่างเพื่ออัลเลาะห์ (เมาลานา กาเซีย เทียร์, 2521 : คำนำ) ดังนั้น จึงนับว่ามัสยิดเป็นศูนย์รวมศรัทธาของมวลมุสลิม วงจรชีวิตของมุสลิมทุกคนต้องผูกพันอยู่กับมัสยิดตั้งแต่เกิดจนตาย

มัสยิดแต่ละแห่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้นๆ โดยอาจจะเกิดจากการที่มุสลิมได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณใดก็จะอยู่รวมกันเป็นหมู่พวกแล้วก็ช่วยกันสร้างมัสยิดขึ้น หรือหากมีมัสยิดอยู่ที่ใดแล้ว มุสลิมก็จะพยายามย้ายไปรวมตัวอยู่ในบริเวณนั้น (Amaluddin Durus, 1954 : 25)

มัสยิดแต่ละมัสยิด จะมีอิหม่ามเป็นหัวหน้าหรือบริหารงาน อิหม่ามเป็นผู้ที่ชาวบ้านยกย่องนับถือว่าเป็น

¹ ศ็อลฯ = ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะซัลลัม แปลว่า ขอความโปรดปรานแห่งอัลเลาะห์และความสันติสุขของมีแต่ท่าน

ผู้ที่มีศีลธรรม เป็นผู้มีความรู้ในการประกอบพิธีกรรมของศาสนา หน้าที่ประจำวันคือ การแนะนำ สั่งสอน ชาวมุสลิมให้เคร่งครัดอยู่ในศาสนา สอนเยาวชนให้รู้จักการอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน เป็นผู้นำในการละหมาด และในโอกาสงานพิธีการต่างๆ เช่น การเกิด การเข้าสู่สูติ การแต่งงาน การตาย โดยมีผู้ช่วย 2 คน คือ คอเด็บและบิลาล²

ฉะนั้น หน้าที่ของอิหม่ามจึงไม่ได้มีขอบเขตจำกัด แต่เพียงการนำละหมาดในมัสยิดเท่านั้น แต่หน้าที่ของเขา มีมาก ดังนั้นผู้ที่จะเป็นอิหม่ามจึงต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในศาสนบัญญัติเป็นอย่างดี และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง ที่ถูกต้องดีงาม ตลอดจนเป็นผู้ที่มีความรู้ในสถานการณ์ของโลกโดยทั่วไปด้วย

ปัจจุบันมัสยิดในประเทศไทยที่จดทะเบียนแล้วมีมากกว่า 2,500 แห่ง โดยเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีประมาณ 1,770 แห่ง และมีมากที่สุดคือจังหวัดปัตตานี ประมาณ 544 แห่ง (กรมการศาสนา, 2536 : 673-675) และการที่มัสยิดในภาคใต้จะทำหน้าที่บริการแก่สังคมหรืออำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนดังที่เคยเป็นมาตั้งแต่อดีตได้นั้นย่อมขึ้นอยู่กับผู้นำของมัสยิดนั้น คือ อิหม่าม และคณะกรรมการประจำมัสยิด เพราะมัสยิดคือ อาคารซึ่งตัวของอาคารไม่สามารถจะทำหน้าที่อันใดได้ นอกจากตัวบุคคลหรือคณะกรรมการมัสยิดจะทำให้มัสยิดเกิดมีบทบาทขึ้นมา ซึ่งหากมัสยิดใดมีอิหม่ามที่เป็นผู้นำที่ดีก็สามารถทำให้มัสยิดมีบทบาทหน้าที่ในด้านต่างๆ เช่น ด้านศาสนา การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้ เช่น ในสมัยของท่านศาสดามูฮัมหมัด (คือลข) ซึ่งกล่าวได้ว่าจะเป็นการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดีที่สุด

มรวาน สะมะฮุน (2529 : 42) กล่าวว่า "มัสยิดน่าจะมีโรงเรียนสายสามัญในระดับสูง มีโรงพยาบาล มีห้องสมุด มีงานสังคมสงเคราะห์ ที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่ประชาชนทั้งในท้องถิ่นและทั่วไป รวมทั้งจัดกิจกรรมส่งเสริมอาชีพ การพัฒนาและการป้องกันแก้ไขปัญหาสังคมทั่วไป เช่น ปัญหายาเสพติด อบายมุข และอาชญากรรม"

เรื่องดังกล่าว ทำให้คณะผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษา บทบาทของมัสยิดในปัจจุบันเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพราะชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในภูมิภาคส่วนนี้และมีลักษณะทางศาสนาและวัฒนธรรมเป็นแบบเฉพาะของตนเองแตกต่างไปจากชุมชนในภาคอื่น ๆ ของประเทศ โดยคณะผู้วิจัยจะศึกษาว่า ปัจจุบันมัสยิดมีบทบาทด้านศาสนา การศึกษา สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองอย่างไร ความรู้และฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามและคณะกรรมการมัสยิดมีความสัมพันธ์กับบทบาทของมัสยิดหรือไม่อย่างไร และคนในแต่ละชุมชนมีความคาดหวังต่อบทบาทของมัสยิดในอนาคตอย่างไร ซึ่งจะศึกษาทั้งในเมืองและในชนบท

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทมัสยิดในสามจังหวัดชาย-แดนภาคใต้ ด้านศาสนา การศึกษา สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ทั้งในชนบทและในเมือง
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้ของอิหม่ามกับบทบาทของมัสยิด
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามกับบทบาทของมัสยิด
4. เพื่อศึกษาความคาดหวังของชาวมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อบทบาทของมัสยิดในอนาคต

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเฉพาะบทบาทของมัสยิดในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาสเท่านั้น และเลือกศึกษาเฉพาะในอำเภอเมืองและในอำเภออื่นอีกเพียงจังหวัดละหนึ่งอำเภอ อำเภอละสองมัสยิด มัสยิดละ 20-26 คน ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมกับเวลา กำลังคน และกำลังเงิน

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

1. บทบาทด้านศาสนา หมายถึง การใช้เป็นสถานที่ในการประกอบศาสนกิจ หรือกิจกรรมทางศาสนาอิสลาม เช่น ใช้เป็นสถานที่ละหมาด ใช้ในการแต่งงาน โคนผมไฟ เป็นต้น การใช้เป็นสถานที่ในการ

² บิลาล บางครั้งเรียกว่า บิหลัน

ผังศพ เนื่องจากบางมัสยิดจะมีโกโบรหรือสุสาน คือ ที่สำหรับฝังศพ และการใช้เป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ศาสนา

2. บทบาทด้านการศึกษา หมายถึง การใช้เป็นสถานที่สอนศาสนาให้แก่เด็กหรือผู้ใหญ่ การใช้เป็นสถานที่อบรมหรืออภิปราย ถกปัญหาหลังเวลาละหมาด หรือการจัดเป็นครั้งคราว และการใช้เป็นสถานที่ศึกษาค้นคว้าในรูปของห้องสมุด

3. บทบาทด้านสังคม หมายถึง การใช้เป็นสถานที่ที่ให้บริการยืมเครื่องใช้ต่างๆ เช่น เครื่องถ้วยชาม เสื้อ เครื่องขยายเสียง ที่อาบน้ำศพ เป็นต้น การใช้เป็นสถานที่พักอาศัยสำหรับผู้เดินทาง การใช้เป็นสถานที่รักษาพยาบาลเบื้องต้น และการใช้เป็นสถานที่รับปรึกษาปัญหาและพิจารณาตัดสินความในเรื่องกฎหมายอิสลาม ด้านต่างๆ เช่น การแบ่งมรดก การทำสัญญาต่างๆ การหย่าร้าง ฯลฯ

4. บทบาทด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การใช้เป็นสถานที่ตั้งของกองคลังหรือองค์กรที่เก็บรวบรวมแจกจ่าย ซะกาตให้แก่คนในชุมชน (บัยตุลมาล) และการใช้เป็นสถานที่ที่พบปะปรึกษาหารือกันในเรื่องการทำมาหากิน

5. บทบาทด้านการเมือง หมายถึง การใช้เป็นสถานที่ปรึกษาหารือในกิจการด้านการเมือง

วิธีการวิจัย

1. ศึกษาค้นคว้าจากอัลกุรอาน อัลหะดีษ งานวิจัยและเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับมัสยิด

2. สร้างแบบสอบถาม แล้วนำไปทดสอบ (pre-test) กับกลุ่มประชากรตัวอย่างเพื่อหาค่าความเชื่อมั่น โดยหาค่า Alpha ซึ่งปรากฏว่ามีค่าเท่ากับ 0.84 ซึ่งนับว่าเป็นค่าความเชื่อมั่นในระดับที่สูง แบบสอบถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ในครั้งนี้แบ่งเป็นหมวดๆ ดังนี้

หมวดที่ 1 คำถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัว จำนวน 20 คำถาม

หมวดที่ 2 คำถามเกี่ยวกับบทบาทของมัสยิด แบ่งออกเป็นบทบาททางด้านศาสนาจำนวน 16 คำถาม, บทบาททางด้านการศึกษา 13 คำถาม, บทบาททางด้านสังคม 16 คำถาม, บทบาททางด้านเศรษฐกิจ 7 คำถาม และบทบาททางด้านการเมือง 6 คำถาม

หมวดที่ 3 ความคาดหวังในบทบาทของมัสยิดในอนาคตจำนวน 23 คำถาม

3. อบรมนักวิจัยผู้ช่วย แล้วให้นักวิจัยผู้ช่วยออกไปสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

4. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คัดเลือกจากกลุ่มประชากรในชุมชนมุสลิม 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส โดยใช้วิธีการสำรวจการสุ่มตัวอย่าง (sampling survey) ซึ่งใช้แบบหลายขั้นตอน (multi stage sampling) โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 เลือกอำเภอโดยวิธีเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) จังหวัดละ 1 อำเภอ คืออำเภอเมืองของแต่ละจังหวัด และอำเภออื่นอีก 1 อำเภอ โดยการสุ่มแบบง่าย (simple random sampling) ได้ 6 อำเภอ

ขั้นที่ 2 เลือกมัสยิดในอำเภอเมืองโดยวิธีเฉพาะเจาะจง โดยเลือกเอามัสยิดกลางประจำจังหวัด และเลือกอีก 1 มัสยิดโดยวิธีสุ่มแบบง่าย ส่วนในอำเภออื่นๆ ใช้วิธีสุ่มแบบง่ายเช่นกันอำเภอละ 2 มัสยิด ได้ 12 มัสยิด

ขั้นที่ 3 การเลือกกลุ่มตัวอย่างขั้นสุดท้าย คณะผู้วิจัยได้เลือกประชากรเป้าหมายที่จะสัมภาษณ์โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างในแต่ละมัสยิดๆ ละ 20-26 คน คือ อิหม่าม 1 คน, คอเด็บ และ/หรือ บิลาล 1 คน, คณะกรรมการมัสยิด 5 คน และสัปบุรุษ 37 คน โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย

5. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS/PC⁺ เสนอผลวิเคราะห์ในรูปแบบตารางตัวเลขหรือสถิติโดยจะหาค่าต่างๆ ดังนี้ คือ

5.1 ค่าร้อยละ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันในเรื่องต่างๆ

5.2 ค่าไคสแควร์ (χ^2 -test) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมีนัยสำคัญทางสถิติของการกระจายของข้อมูลในตาราง

5.3 ค่า Gamma (Y) ซึ่งแสดงถึงระดับความสัมพันธ์ในเชิงเนื้อหา (measure of association) ระหว่างปัจจัยต่างๆ กับประเภทที่อยู่อาศัย

สรุปผลการวิจัย

1. มัสยิดในเมืองและมัสยิดในชนบทมีบทบาทต่าง ๆ ดังนี้

1.1 มีบทบาททางด้านศาสนาที่เหมือนกัน กล่าวคือ มีบทบาทในระดับปานกลางมากที่สุด รองลงมา มีบทบาทในระดับมากและน้อย ค่า χ^2 ไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = .3752$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเภทที่อยู่อาศัยไม่มีผลทำให้บทบาททางด้านศาสนาของมัสยิดมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางเดียวกัน

1.2 มีบทบาททางการศึกษาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ มัสยิดในเมืองมีบทบาทในระดับน้อยมากที่สุด รองลงมาจะมีบทบาทในระดับปานกลางและมาก ส่วนมัสยิดในชนบทมีบทบาทในระดับมากมากที่สุด รองลงมา มีบทบาทในระดับปานกลางและน้อย ค่า χ^2 มีนัยสำคัญที่ระดับ .01 และค่า $Y = -.47826$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเภทที่อยู่อาศัยมีผลทำให้บทบาททางการศึกษาของมัสยิดมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางตรงกันข้าม

1.3 มีบทบาททางด้านสังคมที่แตกต่างกัน กล่าวคือ มัสยิดในเมืองมีบทบาทในระดับปานกลางมากที่สุด รองลงมาจะมีบทบาทในระดับมากและน้อย ส่วนมัสยิดในชนบทมีบทบาทในระดับมากมากที่สุด รองลงมา มีบทบาทในระดับปานกลางและน้อย ค่า χ^2 มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = -.31826$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเภทที่อยู่อาศัยมีผลทำให้บทบาททางด้านสังคมของมัสยิดมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางตรงกันข้าม

1.4 มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจที่เหมือนกัน กล่าวคือ มีบทบาทในระดับน้อยมากที่สุด รองลงมาจะมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจในระดับปานกลางและมาก ค่า χ^2 ไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = .35865$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเภทที่อยู่อาศัยไม่มีผลทำให้บทบาททางด้านเศรษฐกิจของมัสยิดมีความแตกต่างกัน และมีความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางเดียวกัน

1.5 มีบทบาททางการเมืองที่เหมือนกัน กล่าวคือ มีบทบาทในระดับน้อยมากที่สุด รองลงมา

มีบทบาทในระดับปานกลางและมาก ค่า χ^2 ไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = .54404$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเภทที่อยู่อาศัยไม่มีผลทำให้บทบาททางการเมืองของมัสยิดมีความแตกต่างกัน และมีความสัมพันธ์อยู่ในระดับมากพอสมควร สัมพันธ์อยู่ในทิศทางเดียวกัน ดังตารางที่ 1-5

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนร้อยละของบทบาทของมัสยิดทางด้านศาสนาจำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ระดับของบทบาท	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
น้อย (ต่ำ)	5.52 (8)	1.51 (2)
ปานกลาง	57.24 (83)	57.14 (76)
มาก (สูง)	37.24 (54)	41.35 (55)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$\chi^2 = 4.2348$ $df = 2$ $P > .05$ $Y = .3752$

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนร้อยละของบทบาททางด้านการศึกษาของมัสยิด จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ระดับของบทบาท	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
น้อย (ต่ำ)	48.97 (71)	4.51 (6)
ปานกลาง	38.62 (56)	42.86 (57)
มาก (สูง)	12.41 (18)	52.63 (70)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$\chi^2 = 9.600$ $df = 2$ $P < .01$ $Y = -.47826$

2. ความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้ทางด้านศาสนากับบทบาทด้านต่าง ๆ ของอิหม่ามในเมืองและในชนบท มีดังนี้

2.1 มีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านศาสนาที่แตกต่างกัน โดยที่อิหม่ามในเมืองที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางด้านศาสนามากที่สุด รองลงมา เป็นอิหม่ามที่มีความรู้สูงและต่ำ ส่วนอิหม่ามในชนบทที่

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนร้อยละของบทบาททางด้านสังคมของมัสยิด จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ระดับ ของบทบาท	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
น้อย (ต่ำ)	15.18 (22)	4.51 (6)
ปานกลาง	52.41 (76)	35.34 (47)
มาก (สูง)	32.41 (47)	60.15 (80)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$\chi^2 = 4.468$ $df = 2$ $P < .05$ $Y = -.31826$

ตารางที่ 4 แสดงจำนวนร้อยละของบทบาททางด้านเศรษฐกิจของมัสยิด จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ระดับ ของบทบาท	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
น้อย (ต่ำ)	84.83 (123)	69.93 (93)
ปานกลาง	11.03 (16)	29.32 (39)
มาก (สูง)	4.14 (6)	0.75 (1)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$\chi^2 = 2.96321$ $df = 2$ $P > .05$ $Y = .35865$

ตารางที่ 5 แสดงจำนวนร้อยละของบทบาททางด้านการเมืองของมัสยิด จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ระดับ ของบทบาท	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
น้อย (ต่ำ)	57.24 (83)	58.65 (78)
ปานกลาง	32.42 (47)	23.30 (31)
มาก (สูง)	10.34 (15)	18.05 (24)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$\chi^2 = 2.61619$ $df = 2$ $P > .05$ $Y = .54404$

มีความรู้สูงมีบทบาททางด้านศาสนามากที่สุด รองลงมา เป็นอิหม่ามที่มีความรู้ปานกลางและต่ำ ค่า χ^2 มีนัย-สำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = -.4497$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระดับความรู้ทางด้านศาสนาของอิหม่ามมีผลทำให้บทบาททางด้านศาสนาของมัสยิดมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางตรงกันข้าม

2.2 มีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านการศึกษาที่แตกต่างกันคือ อิหม่ามในเมืองที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางด้านการศึกษามากที่สุด รองลงมา เป็นอิหม่ามที่มีความรู้ต่ำและสูง ส่วนอิหม่ามในชนบทที่มีความรู้สูงมีบทบาททางด้านการศึกษามากที่สุด รองลงมา เป็นอิหม่ามที่มีความรู้ปานกลางและต่ำ ค่า χ^2 มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = -.3197$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระดับความรู้ทางด้านศาสนาของอิหม่ามมีผลทำให้บทบาททางด้านการศึกษาของมัสยิดมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางตรงกันข้าม

2.3 มีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านสังคมที่เหมือนกัน กล่าวคืออิหม่ามที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางด้านสังคมมากที่สุด รองลงมา เป็นอิหม่ามที่มีความรู้สูงและต่ำ ค่า χ^2 ไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = .3471$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระดับความรู้ทางด้านศาสนาของอิหม่ามไม่มีผลทำให้บทบาททางด้านสังคมของมัสยิดมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางเดียวกัน

2.4 มีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านเศรษฐกิจที่เหมือนกัน กล่าวคืออิหม่ามที่มีความรู้ต่ำมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจมากที่สุด รองลงมา เป็นอิหม่ามที่มีความรู้ปานกลางและสูง ค่า χ^2 ไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = .30385$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระดับความรู้ทางด้านศาสนาของอิหม่ามไม่มีผลทำให้บทบาททางด้านเศรษฐกิจของมัสยิดมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางเดียวกัน

2.5 มีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านการเมืองที่แตกต่างกัน กล่าวคืออิหม่ามในเมืองที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางด้านการเมืองมากที่สุด รองลงมา เป็นอิหม่ามที่มีความรู้ต่ำและสูง ส่วนอิหม่ามในชนบท

ที่มีความรู้ต่ำมีบทบาททางการเมืองมากที่สุด รองลงมาเป็นอิหม่ามที่มีความรู้ปานกลางและสูง ค่า χ^2 มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = -.33385$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระดับความรู้ทางด้านศาสนาของอิหม่ามมีผลทำให้บทบาททางการเมืองของมัสยิดมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางตรงกันข้าม ดังตารางที่ 6-10

3. ความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้ทางด้านสามัญกับบทบาทด้านต่างๆ ของอิหม่ามในเมืองและในชนบท มีดังนี้

ตารางที่ 6 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้ทางด้านศาสนาของอิหม่ามกับบทบาทของมัสยิดทางด้านศาสนา จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ระดับ ของความรู้	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
ต่ำ	4.83 (7)	0.75 (1)
ปานกลาง	57.93 (84)	41.35 (55)
สูง	37.24 (54)	57.90 (77)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$\chi^2 = 14.343$ $df = 2$ $P < .05$ $Y = -.4497$

ตารางที่ 7 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้ทางด้านศาสนาของอิหม่ามกับบทบาทของมัสยิดทางการศึกษา จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ระดับ ของความรู้	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
ต่ำ	27.58 (40)	19.55 (26)
ปานกลาง	63.45 (92)	28.57 (38)
สูง	8.97 (13)	51.88 (69)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$\chi^2 = 4.0634$ $df = 2$ $P < .05$ $Y = -.3197$

3.1 มีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านศาสนาที่เหมือนกัน กล่าวคืออิหม่ามที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางด้านศาสนามากที่สุด รองลงมาเป็นอิหม่ามที่มีความรู้สูงและต่ำ ค่า χ^2 ไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = .4974$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระดับความรู้ทางด้านสามัญของอิหม่ามไม่มีผลทำให้บทบาททางด้านศาสนาของมัสยิดมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางเดียวกัน

3.2 มีความสัมพันธ์กับบทบาททางการศึกษาที่แตกต่างกัน กล่าวคืออิหม่ามในเมืองที่มีความรู้

ตารางที่ 8 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้ทางด้านศาสนาของอิหม่ามกับบทบาทของมัสยิดทางด้านสังคม จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ระดับ ของความรู้	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
ต่ำ	1.38 (2)	4.51 (6)
ปานกลาง	51.72 (75)	66.92 (89)
สูง	46.90 (68)	28.57 (38)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$\chi^2 = 7.04312$ $df = 2$ $P > .05$ $Y = .3471$

ตารางที่ 9 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้ทางด้านศาสนาของอิหม่ามกับบทบาทของมัสยิดทางด้านการเศรษฐกิจ จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ระดับ ของความรู้	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
ต่ำ	84.83 (123)	69.92 (93)
ปานกลาง	11.03 (16)	29.33 (39)
สูง	4.14 (6)	0.75 (1)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$\chi^2 = 15.23094$ $df = 2$ $P > .05$ $Y = .30385$

ตารางที่ 10 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้ทางด้านศาสนาของอิหม่ามกับบทบาทของมัสยิดทางการเมือง จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ระดับ ของความรู้	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
ต่ำ	20.69 (30)	64.66 (86)
ปานกลาง	67.59 (98)	33.84 (45)
สูง	11.72 (17)	1.50 (2)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$\chi^2 = 9.605$ $df = 2$ $P < .05$ $Y = -.33385$

ต่ำมีบทบาททางการศึกษามากที่สุด รองลงมาเป็นอิหม่ามที่มีความรู้ปานกลางและสูง ส่วนอิหม่ามในชนบทที่มีความรู้ปานกลางจะมีบทบาททางการศึกษามากที่สุด รองลงมาเป็นอิหม่ามที่มีความรู้สูงและต่ำ ค่า χ^2 มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = -.31178$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระดับความรู้ทางด้านสามัญของอิหม่ามมีผลทำให้บทบาททางการศึกษาของมัสยิดมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลางสัมพันธ์อยู่ในทิศทางตรงกันข้าม

3.3 มีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านสังคมที่เหมือนกันกล่าวคือ อิหม่ามที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางด้านสังคมมากที่สุด รองลงมาเป็นอิหม่ามที่มีความรู้สูงและต่ำ ค่า χ^2 ไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = .31171$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระดับความรู้ทางด้านสามัญของอิหม่ามไม่มีผลทำให้บทบาททางด้านสังคมของมัสยิดมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางเดียวกัน

3.4 มีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านเศรษฐกิจที่เหมือนกันกล่าวคือ อิหม่ามที่มีความรู้ต่ำมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจมากที่สุด รองลงมาเป็นอิหม่ามที่มีความรู้ปานกลางและสูง ค่า χ^2 ไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = .323345$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระดับความรู้ทางด้านสามัญของอิหม่ามไม่มีผลทำให้บทบาททางด้านเศรษฐกิจของมัสยิดมีความแตกต่างกัน และ

ความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางเดียวกัน

3.5 มีความสัมพันธ์กับบทบาททางการเมืองที่แตกต่างกันกล่าวคือ อิหม่ามในเมืองที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางการเมืองมากที่สุด รองลงมาเป็นอิหม่ามที่มีความรู้สูงและต่ำ ส่วนอิหม่ามในชนบทที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางการเมืองมากที่สุด รองลงมาเป็นอิหม่ามที่มีความรู้ต่ำและสูง ค่า χ^2 มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = -.317785$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระดับความรู้ทางด้านสามัญของอิหม่ามมีผลต่อบทบาททางการเมืองของมัสยิดมีความแตกต่างกันและความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางตรงกันข้าม ดังตารางที่ 11-15

4. ความสัมพันธ์ระหว่างฐานะทางเศรษฐกิจกับบทบาทด้านต่าง ๆ ของอิหม่ามในเมืองและในชนบทมีดังนี้

4.1 มีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านศาสนาที่เหมือนกัน กล่าวคืออิหม่ามที่มีฐานะปานกลางมีบทบาททางด้านศาสนามากที่สุด รองลงมาเป็นอิหม่ามที่มีฐานะสูง (รวย) และต่ำ (จน) ค่า χ^2 ไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = .31974$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามไม่มีผลทำให้บทบาททางด้านศาสนาของมัสยิดมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางเดียวกัน

ตารางที่ 11 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้ทางด้านสามัญของอิหม่ามกับบทบาทของมัสยิดทางด้านศาสนา จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ระดับ ของความรู้	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
ต่ำ	17.72 (17)	8.27 (11)
ปานกลาง	57.93 (84)	65.41 (87)
สูง	30.35 (44)	26.32 (35)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$\chi^2 = 15.98791$ $df = 2$ $P > .05$ $Y = .4974$

ตารางที่ 12 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้ทางด้านสามัญของอิหม่ามกับบทบาทของมัสยิดทางการศึกษา จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ระดับ ของความรู้	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
ต่ำ	46.90 (68)	19.55 (26)
ปานกลาง	40.69 (59)	56.39 (75)
สูง	12.41 (18)	24.06 (32)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$$\chi^2 = 6.77101 \quad df = 2 \quad P < .05 \quad Y = -.3197$$

ตารางที่ 14 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้ทางด้านสามัญของอิหม่ามกับบทบาทของมัสยิดทางด้านการธุรกิจ จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ระดับ ของความรู้	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
ต่ำ	67.59 (98)	69.92 (93)
ปานกลาง	28.96 (42)	15.79 (21)
สูง	3.45 (5)	14.29 (19)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$$\chi^2 = 8.95723 \quad df = 2 \quad P > .05 \quad Y = .323348$$

4.2 มีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านการศึกษาที่แตกต่างกันกล่าวคือ อิหม่ามในเมืองที่มีฐานะสูง (รวย) มีบทบาททางด้านการศึกษามากที่สุด รองลงมา เป็นอิหม่ามที่มีฐานะต่ำ (จน) และปานกลาง ส่วนอิหม่ามในชนบทที่มีฐานะปานกลางมีบทบาททางด้านการศึกษามากที่สุด รองลงมาเป็นอิหม่ามที่มีฐานะสูง (รวย) และต่ำ (จน) ค่า χ^2 มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = -.36254$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามมีผลทำให้บทบาททางด้านการศึกษาของมัสยิดมีความ

ตารางที่ 13 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้ทางด้านสามัญของอิหม่ามกับบทบาทของมัสยิดทางด้านสังคม จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ระดับ ของความรู้	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
ต่ำ	15.18 (22)	12.03 (16)
ปานกลาง	52.41 (76)	66.92 (89)
สูง	32.41 (47)	21.05 (28)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$$\chi^2 = 6.77101 \quad df = 2 \quad P > .05 \quad Y = .31171$$

ตารางที่ 15 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้ทางด้านสามัญของอิหม่ามกับบทบาทของมัสยิดทางด้านการเมือง จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ระดับ ของความรู้	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
ต่ำ	20.69 (30)	33.83 (45)
ปานกลาง	53.79 (78)	42.11 (56)
สูง	25.52 (37)	24.06 (32)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$$\chi^2 = 8.51025 \quad df = 2 \quad P < .05 \quad Y = -.317785$$

แตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลางสัมพันธ์อยู่ในทิศทางตรงกันข้าม

4.3 มีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านสังคมที่แตกต่างกัน กล่าวคืออิหม่ามในเมืองที่มีฐานะสูง (รวย) มีบทบาททางด้านสังคมมากที่สุด รองลงมาเป็นอิหม่ามที่มีฐานะต่ำ (จน) และปานกลาง ส่วนอิหม่ามในชนบทที่มีฐานะปานกลางมีบทบาททางด้านสังคมมากที่สุด รองลงมาเป็นอิหม่ามที่มีฐานะสูง (รวย) และต่ำ (จน) ค่า χ^2 มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = -.30474$

ซึ่งแสดงให้เห็นว่าฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามมีผลทำให้บทบาททางด้านสังคมของมัศยิดมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางตรงกันข้าม

4.4 มีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านเศรษฐกิจที่เหมือนกัน กล่าวคืออิหม่ามที่มีฐานะสูง (รวย) มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจมากที่สุด รองลงมาเป็นอิหม่ามที่มีฐานะปานกลางและต่ำ (จน) ค่า χ^2 ไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = .31177$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามไม่มีผลทำให้บทบาททางด้านเศรษฐกิจของมัศยิดมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางเดียวกัน

4.5 มีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านการเมืองที่เหมือนกัน กล่าวคืออิหม่ามที่มีฐานะต่ำ (จน) มีบทบาททางด้านการเมืองมากที่สุด รองลงมาเป็นอิหม่ามที่มีฐานะปานกลางและสูง (รวย) ค่า χ^2 ไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = .31414$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามไม่มีผลทำให้บทบาททางด้านการเมืองของมัศยิดมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางเดียวกัน ดังตารางที่ 16-20

ตารางที่ 16 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่างฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามกับบทบาทของมัศยิดทางด้านศาสนา จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ฐานะทางเศรษฐกิจ	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัศยิดในเมือง	มัศยิดในชนบท
ต่ำ (จน)	15.17 (22)	26.32 (35)
ปานกลาง	49.67 (72)	39.85 (53)
สูง (รวย)	28.28 (41)	33.83 (45)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$\chi^2 = 20.91498$ $df = 2$ $P > .05$ $Y = .31974$

5. ชาวไทยมุสลิมในเมืองและในชนบทมีความคาดหวังต่อบทบาทของมัศยิดในอนาคตที่เหมือนกัน กล่าวคือชาวไทยมุสลิมมีความคาดหวังต่อบทบาทของมัศยิดในอนาคตในระดับสูงมากที่สุด รองลงมามีความคาดหวังในระดับปานกลางและต่ำ ค่า χ^2 ไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และค่า $Y = .34617$ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเภทที่อยู่ของชาวไทยมุสลิมไม่มีผลทำให้ความคาดหวังในบทบาทของมัศยิดในอนาคตมีความแตกต่างกัน และความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง สัมพันธ์อยู่ในทิศทางเดียวกัน ดังตารางที่ 21

ตารางที่ 17 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่างฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามกับบทบาทของมัศยิดทางการศึกษา จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ฐานะทางเศรษฐกิจ	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัศยิดในเมือง	มัศยิดในชนบท
ต่ำ (จน)	35.17 (51)	23.31 (31)
ปานกลาง	23.45 (34)	41.35 (55)
สูง (รวย)	41.38 (60)	35.34 (47)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$\chi^2 = 6.60667$ $df = 2$ $P < .05$ $Y = -.36254$

ตารางที่ 18 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่างฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามกับบทบาทของมัศยิดทางด้านสังคม จำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

ฐานะทางเศรษฐกิจ	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัศยิดในเมือง	มัศยิดในชนบท
ต่ำ (จน)	35.86 (52)	21.80 (29)
ปานกลาง	24.14 (35)	42.86 (57)
สูง (รวย)	40.00 (58)	35.34 (47)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$\chi^2 = 15.6739$ $df = 2$ $P < .05$ $Y = -.30474$

ตารางที่ 19 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่าง
ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามกับบทบาทของ
มัสยิดทางด้านเศรษฐกิจ จำแนกตามประเภท
ที่อยู่อาศัย

ฐานะทาง เศรษฐกิจ	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
ต่ำ (จน)	21.38 (31)	25.56 (34)
ปานกลาง	24.83 (36)	30.83 (41)
สูง (รวย)	53.79 (78)	43.61 (58)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$$\chi^2 = 19.37815 \quad df = 2 \quad P > .05 \quad Y = .31177$$

ตารางที่ 20 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่าง
ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามกับบทบาทของ
มัสยิดทางการเมือง จำแนกตามประเภท
ที่อยู่อาศัย

ฐานะทาง เศรษฐกิจ	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
ต่ำ (จน)	77.93 (113)	69.17 (92)
ปานกลาง	17.93 (26)	28.57 (38)
สูง (รวย)	4.14 (6)	2.26 (3)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$$\chi^2 = 13.0048 \quad df = 2 \quad P > .05 \quad Y = .31414$$

อภิปรายผลการวิจัย

1. มัสยิดในเมืองและมัสยิดในชนบทต่างก็มี
บทบาททางด้านศาสนา เศรษฐกิจ และการเมืองที่
เหมือนกัน สอดคล้องกับการศึกษาของเสาวนีย์ จิตต์-
หวมวด (2527 : บทคัดย่อ) พบว่า มัสยิดในเมือง
ทำหน้าที่ด้านศาสนา เศรษฐกิจ และการเมืองไม่แตกต่าง
กัน ส่วนมัสยิดในเมืองและชนบทมีบทบาทด้านการศึกษา
และสังคมที่แตกต่าง ซึ่งขัดแย้งกับการศึกษาของเสาวนีย์
จิตต์หวมวด (2527 : บทคัดย่อ) พบว่า มัสยิดในเมือง
ทำหน้าที่ด้านการศึกษาและสังคมไม่แตกต่างกัน ที่เป็น

ตารางที่ 21 แสดงจำนวนร้อยละของความสัมพันธ์ระหว่าง
ชาวไทยมุสลิมในเมืองและในชนบทต่อความ
คาดหวังในบทบาทของมัสยิดในอนาคต

ความคาดหวังใน บทบาทของมัสยิด	ประเภทที่อยู่อาศัย	
	มัสยิดในเมือง	มัสยิดในชนบท
ต่ำ	0.69 (1)	0.75 (1)
ปานกลาง	21.38 (31)	29.32 (39)
สูง	77.93 (113)	69.93 (93)
รวม	100.00 (145)	100.00 (133)

$$\chi^2 = 8.3864 \quad df = 2 \quad P > .0 \quad Y = .34617$$

เช่นนี้อาจเป็นเพราะว่ามัสยิดในเมืองและในชนบทจะให้
ความสำคัญในด้านศาสนา เศรษฐกิจ และการเมือง
มากกว่าด้านอื่นๆ ดังเช่นบทบาทมัสยิดในอดีตที่ให้
ความสำคัญในด้านศาสนา เศรษฐกิจ และการเมืองมา
โดยตลอด และการที่มัสยิดในเมืองและในชนบทมีบทบาท
ในด้านการศึกษาและสังคมที่แตกต่างนั้น อาจเป็นเพราะ
ว่ามัสยิดในเมืองมีบทบาทด้านการศึกษาและสังคมน้อย
เนื่องจากว่ามีสถาบันทางสังคมอื่นๆ เช่น โรงเรียน
เทศบาล สุขาภิบาล ฯลฯ ที่ดำเนินบทบาทดังกล่าว
ส่วนมัสยิดในชนบทให้ความสำคัญต่อบทบาทด้านการศึกษา
และสังคม เพราะในชนบทมีสถาบันทางสังคมที่จะ
ทำหน้าที่ดังกล่าวมีน้อย ฉะนั้นมัสยิดในชนบทจึงมี
บทบาทในด้านการศึกษาและสังคมมาก สอดคล้องกับ
คำกล่าวของท่านศาสตราจารย์หมัด (คือลย) ที่ว่า

"ไม่ว่าชายมุสลิมคนใดก็ตามที่เข้ามาในมัสยิดเพื่อ
ทำการละหมาดและระลึกถึงองค์พระผู้อภิบาล อัลเลาะห์
ทรงชื่นชมยินดีแก่การมามัสยิดของเขาประดุจดั่งครอบครัว
ของผู้ที่จากกันไป แล้วเกิดความยิ้มแย้มชื่นชมยินดีเมื่อ
ผู้จากไปนั้นกลับมาหาพวกเขาอีก"

บันทึกโดยอิบน์มาญะฮ์

"ท่านศาสนทูตเคยสั่งให้สร้างมัสยิดในที่ชุมนุมชน
และให้รักษามัสยิดให้สะอาดและให้มีกลิ่นหอม และเมื่อ

อยู่กับบ้านทำงานช่วยทำงานให้แก่ครอบครัวของท่าน และเมื่อได้เวลาละหมาด ท่านทำวุฎุฮฺ (อาบน้ำละหมาด) แล้วออกไปละหมาดที่มีสยิด"

บันทึกโดยอาบูตาวูด

"ผู้ใดมายังมีสยิดของฉัน เพื่อการติบียงอย่างเช่นเรียนหรือสอน (วิชาความรู้) เขาก็ได้เปรียบได้กับที่เข้าทำการต่อสู้ในหนทางของอัลลอฮฺ และหากผู้ใดมาเพื่อจุดประสงค์อื่น เขาก็เปรียบได้กับผู้จ้องมองทรัพย์สินของผู้อื่น"

บันทึกโดยอิบนุมานูฮฺ

"เมื่อเซตได้รับบาดเจ็บที่สงครามสนามเพลาะ ท่านนบีจึงสั่งให้ลูกกระโจมขึ้นที่มีสยิด เพื่อที่ท่านจะได้ไปเยี่ยมเขาได้บ่อยๆ เพราะอยู่ใกล้กัน"

บันทึกโดยบุคอรี

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ มัรวาน สะมะฮฺน (2524 : 2) ที่กล่าวว่า มีสยิดจะเป็นสถานที่ที่ศรัทธาชนทำกิจการทุกอย่างเพื่ออัลเลาะห์ ซึ่งปฏิบัติตามคำสอนของคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษของท่านนบี (ศ็อลฯ) ชีวิตมุสลิมย่อมผูกพันอยู่กับมีสยิด นับตั้งแต่เกิดมาจนถึงบั้นปลายของชีวิต

ในสมัยของท่านเคาะลีฟะฮฺ 4 ท่านแรก มีสยิดยังคงทำหน้าที่ด้านการปกครองและการเมือง นอกจากนั้นภายในมีสยิดยังมีการศึกษาภาษาอาหรับ เป็นศูนย์กลางการศึกษา ห้องสมุด บรรดาผู้รอบรู้เคยพักอาศัยในมีสยิด เพราะฉะนั้นมีสยิดจึงมีลักษณะเป็นศูนย์กลางของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับอัลดุลกัร็ิม วันแอะละาะ (2527 : 171-174) ที่ได้กล่าวถึงการให้ประโยชน์บางประการจากมีสยิดตามแบบอย่างท่านศาสดามุฮัมมัด (ศ็อลฯ) ดังนี้

- 1) มีสยิดเป็นสถานที่กักกันผู้กระทำความผิด
- 2) มีสยิดมิใช่ที่หาของหาย
- 3) มีสยิดไม่ใช่สถานที่ค้าขาย
- 4) มีสยิดเคยเป็นโรงพยาบาล
- 5) มีสยิดเคยเป็นสถานที่ฝึกสอนวิทยายุทธ
- 6) มีสยิดเป็นที่อยู่อาศัยของผู้ที่ไม่มีที่อยู่อาศัย

2. ระดับความรู้ของอิหม่ามในเมืองและชนบท มีความสัมพันธ์กับบทบาทด้านศาสนา การศึกษา และการเมืองที่แตกต่างกัน สอดคล้องกับการศึกษาของเสาวนีย์ จิตต์หมวด (2527 : บทคัดย่อ) พบว่า ระดับความรู้ทางศาสนา ทางสามัญ ไม่มีความสัมพันธ์กับหน้าที่ด้านศาสนา การศึกษาและการเมือง ส่วนระดับความรู้ของอิหม่ามในเมืองและชนบท มีความสัมพันธ์กับบทบาทด้านสังคมและเศรษฐกิจที่เหมือนกัน ซึ่งขัดแย้งกับการศึกษาของเสาวนีย์ จิตต์หมวด (2527 : บทคัดย่อ) พบว่า ระดับความรู้ของอิหม่ามทางด้านศาสนา ทางสามัญไม่มีความสัมพันธ์กับหน้าที่ด้านสังคมและเศรษฐกิจ ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่าผู้ที่จะเป็นอิหม่ามนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ด้านศาสนาเป็นอย่างดี ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ถูกต่องดงาม ตลอดจนเป็นผู้ที่มีความรู้ในสถานการณ์ของโลกโดยทั่วไปด้วย และหน้าที่ของอิหม่ามไม่ได้มีขอบเขตจำกัดแต่เพียงการนำละหมาดในมีสยิดเท่านั้น แต่หน้าที่ของเขามีมาก เช่น การแนะนำสั่งสอนชาวมุสลิมให้เคร่งครัดอยู่ในศาสนา สอนเยาวชนให้รู้จักการอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน และเป็นผู้นำในโอกาสงานพิธีการต่างๆ และที่สำคัญศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับการศึกษา ดังเช่นในคัมภีร์อัลกุรอาน พระองค์อัลลอฮฺทรงประทานอัลกุรอานโองการแรกแก่ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) ซึ่งเป็นโองการเกี่ยวกับการศึกษา ความว่า

"จงอ่านเถิดในนามแห่งพระเจ้าผู้ทรงสร้างมนุษย์ จากก้อนเลือด จงอ่านเถิด พระเจ้าของเจ้าผู้ทรงมหามหากรุณาธิคุณ ผู้ซึ่งสอนด้วยปากกา (ให้มนุษย์รู้จักขีดเขียน) ผู้ซึ่งสอนมนุษย์ในสิ่งที่เขาไม่รู้ (96 : 1-5) และจงกล่าวเถิดผู้อภิบาลของฉันได้ทรงโปรดเพิ่มพูนความรู้แก่ฉัน" (20 : 114)

นอกจากนั้น ท่านศาสดามุฮัมมัด (ศ็อลฯ) ได้ส่งเสริมเกี่ยวกับการศึกษา จะเห็นได้จากคำพูดของท่านหลายครั้ง เช่น

"การแสวงหาความรู้ เป็นหน้าที่จำเป็นแก่มุสลิม
ทั้งชายและหญิง"

บันทึกโดยบุคคลอื่น

"ผู้ใดมุ่งหน้าไปเพื่อแสวงหาวิชาความรู้ เขาย่อม
อยู่บนหนทางของอัลลอฮฺตราบจนกระทั่งเขาคืนกลับ"

บันทึกโดยดิรมิซี

"ผู้มีความรู้คือทายาทของท่านศาสดา ศาสดาทิ้ง
หลายละความรู้เอาไว้ให้เป็นมรดก ผู้ใดได้รับมรดกชิ้นนี้
เขาย่อมได้รับโชคลาภอันยิ่งใหญ่"

บันทึกโดยบุคคลอื่น

"ผู้ใดก็ตาม หากอัลลอฮฺทรงประสงค์ให้เขาได้รับ
ความดี พระองค์ก็ทรงให้เขาได้มีความรู้ความเข้าใจใน
ศาสนาอย่างถูกต้อง และความรู้ก็ยังคงอยู่ได้ด้วยการศึกษา
สั่งสอนกัน"

บันทึกโดยบุคคลอื่น

ส่วนระดับความรู้ของอิหม่ามในเมืองและชนบท
มีความสัมพันธ์กับบทบาทด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจ
ที่เหมือนกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าสภาพโดยทั่วไปของ
สังคมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น อิหม่ามไม่ค่อย
ให้ความสำคัญกับบทบาททางด้านสังคมและเศรษฐกิจ
เพราะการที่จะทำหน้าที่ได้นั้นจะต้องมีความพร้อม มี
ความเสียสละ ทรมานร่างกายและทรัพย์ด้วย ส่วนบทบาท
ทางด้านเศรษฐกิจเป็นเรื่องละเอียดอ่อน เกี่ยวข้อง
กับผลประโยชน์อาจทำให้กระทบกระทั่งกับผู้ที่เกี่ยวข้อง
ทำให้อิหม่ามไม่ต้องการไปขัดผลประโยชน์กับคนบางกลุ่ม
ในชุมชน

3. ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามในเมืองและ
ชนบทมีความสัมพันธ์กับบทบาทด้านศาสนา เศรษฐกิจ
และการเมืองที่เหมือนกันสอดคล้องกับการศึกษาของ
เสาวนีย์ จิตต์หมวด (2527 : บทคัดย่อ) พบว่าฐานะ
ทางเศรษฐกิจไม่มีความสัมพันธ์กับหน้าที่ด้านศาสนา
เศรษฐกิจและการเมือง ส่วนฐานะทางเศรษฐกิจของ
อิหม่ามในเมืองและชนบทมีความสัมพันธ์กับบทบาท

ด้านการศึกษาและสังคมที่แตกต่างกัน ซึ่งขัดแย้งกับการ
ศึกษาของเสาวนีย์ จิตต์หมวด (2527 : บทคัดย่อ)
พบว่าฐานะทางเศรษฐกิจไม่มีความสัมพันธ์กับบทบาท
ด้านการศึกษาและสังคม ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่า
อิหม่ามทั้งในเมืองและชนบท ถึงแม้จะมีฐานะทางเศรษฐกิจ
ที่แตกต่างกันแต่จะมีบทบาทด้านศาสนา เศรษฐกิจและ
การเมืองที่มีความสำคัญต่อชุมชน อิหม่ามซึ่งถือเป็น
ผู้นำที่ชุมชนให้ความเคารพยกย่องนับถือ จะต้องเข้าไป
มีบทบาทที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ คนในชุมชนจะขอความ
ช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมด้านการศึกษา หรือกิจกรรม
ด้านสังคมได้มากกว่า

4. ชาวไทยมุสลิมไม่ว่าชายหรือหญิงทั้งในเมือง
และในชนบท ต่างก็มีความคาดหวังต่อบทบาทมัสยิดใน
อนาคตอยู่ในระดับสูงมากที่สุด สอดคล้องกับการศึกษา
ของเสาวนีย์ จิตต์หมวด (2527 : บทคัดย่อ) ซึ่งพบว่า
ความคาดหวังให้มัสยิดทำหน้าที่ด้านต่างๆ ในอนาคตมี
ความสัมพันธ์กับเขตเมืองและชนบท ระดับการศึกษา
ทางสามัญ ความเคร่งครัดศาสนา วัยและอาชีพ แต่
ไม่มีความสัมพันธ์กับเพศ ระดับความรู้ทางศาสนา และ
ฐานะทางเศรษฐกิจ ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่ามุสลิม
ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง ให้ความสำคัญต่อหลักคำสอน
ของศาสนา และถือว่ามัสยิดเป็นสถาบันหนึ่งในสังคม
ตามหลักศาสนาอิสลาม มัสยิดเป็นหัวใจของชุมชน
คนในชุมชนจึงคาดหวังต่อบทบาทมัสยิดในด้านต่าง ๆ
เช่น ศาสนา การศึกษา เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง
เพราะสิ่งเหล่านี้จะส่งผลต่อความเป็นอยู่ทั้งทางโลกและ
ทางธรรม ตลอดจนจนการสืบทอดอุดมการณ์ทางด้าน
อิสลามแก่ชนรุ่นหลังสืบต่อไป

การที่ชาวไทยมุสลิมมีความคาดหวังสูงต่อบทบาท
มัสยิดในอนาคต อาจเป็นเพราะว่าบทบาทของมัสยิดใน
ปัจจุบันนี้แตกต่างไปจากบทบาทของมัสยิดในสมัยท่าน
ศาสดามูฮัมหมัด อย่างเช่น

1. การสร้างมัสยิดในสมัยท่านศาสดามูฮัมหมัด
นั้นเป็นหน้าที่ของมุสลิมผู้มีความยำเกรง (ตักวา) มีศรัทธา
มั่นต่ออัลเลาะห์ ต่อวันอาคีเราะฮฺ (วันสุดท้าย) ทำละหมาด
เป็นเงื่อนไข จ่ายซะกาต แต่การสร้างมัสยิดในปัจจุบันนี้
ดูเหมือนว่าเจตนารมณ์ดังกล่าวได้ถูกลืมหรือไม่ได้ให้

ความสำคัญเสียแล้ว เพราะยังมีมุสลิมอีกไม่น้อยที่สร้างมัสยิดหรือทะนุบำรุงมัสยิด โดยไม่คำนึงถึงที่มาของเงิน ในการสร้างมัสยิดว่าได้มาด้วยวิธีการที่ทะเลาะหรือหะรอม

2. ในด้านกิจกรรมของมัสยิดในปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่จะเน้นกิจกรรมที่รื่นเริงเป็นพิเศษ ความรื่นเริงที่ว่านี้มีใช้ความรื่นเริงเพราะกิจกรรมแสดงการภักดีต่ออัลเลาะห์ ไม่ใช่เป็นความรื่นเริงในเรื่องความบันเทิง สนุกสนาน เช่น มีการจัดงานประจำปีของมัสยิด งานยุวมุสลิม งานการกุศลต่างๆ เป็นต้น ซึ่งมักจะอ้างว่าเพื่อการกุศลทั้งสิ้น เป้าหมายของงานก็ต้องการได้กำไรมากๆ หรือมีรายได้มากๆ ขอบริจาคเรื่อยไป ขายอาหารก็ยังไม่พอ ต้องหาเครื่องเล่นในเชิงบันเทิงรื่นรมย์ด้วย เช่น ฉายหนัง เล่นละคร แสดงดนตรี และอื่นๆ สุดแต่จะคิดหากันมา บริเวณมัสยิดแทนที่จะเป็นสถานที่สงบก็กลายเป็นโรงมหรสพไปโดยปริยาย หากมัสยิดได้มีสภาพเช่นนี้ก็คงจะพูดได้เลยว่า พื้นภูมิของคณะกรรมการมัสยิดนั้นอยู่ขนาดไหน จะไปหวังที่จะเห็นบทบาทของมัสยิดในการส่งเสริมการเรียนรู้และมีกิจกรรมอิสลามคงเป็นเรื่องยาก สอดคล้องกับเมอลานา เกาซาร์ เทียร์ (2521 : 24) ที่เขียนหนังสือ Role of the Mosque ซึ่งได้เสนอในที่ประชุมสัมมนาซึ่งจัดโดย อีรอรอบิเฎาะฮ์ อัลลาฮัม อัล-อิสลามีย์ เมื่อพ.ศ.2517 ณ นครมัก-กะฮ์ ตอนหนึ่งว่า "ในยุคที่วัฒนธรรมตะวันตกเฟื่องฟูนั้นมัสยิดเป็นเพียงสถานที่ละหมาดเพียงอย่างเดียว ไม่ได้เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมการศึกษาอีกต่อไป มีเพียงจำนวนเล็กน้อยเท่านั้นที่เป็นข้อยกเว้น นอกจากนั้นทั้งอิหม่ามและคอเด็บของมัสยิดก็ไม่ได้มีอิทธิพลใดๆ ในสังคมและยังไม่อาจสอนข้อบัญญัติใดๆ แก่คนหนุ่มคนสาวที่มีการศึกษาผู้ซึ่งมีความสงสัยและเข้าใจผิดเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม เพราะการศึกษาแบบตะวันตกได้เข้ามาทำลายจิตใจของพวกเขา โดยความจริงแล้วทั้งอิหม่ามและคอเด็บก็ไม่ค่อยเอาใจใส่กับปัญหาของโลกปัจจุบันเท่าไร ตลอดจนถึงความยุ่งยากซับซ้อนทั้งหลาย...แท้จริงแล้วอิหม่ามและคอเด็บ ควรจะแสดงบทบาทเป็นผู้นำของชุมชน"

นอกจากนี้อับดุลฮากิม วันแอะละฮะ (2531 : 79-80) ได้กล่าวถึงบทบาทที่สำคัญของมัสยิดในปัจจุบันดังนี้

1. มัสยิดต้องสร้างด้วย "พลังศรัทธาของมุสลิม และสร้างในชุมชน"

2. มัสยิดต้องเป็นศูนย์แห่งความสามัคคีของมุสลิม

3. มัสยิดควรเป็นศูนย์การศึกษาอบรมและเผยแผ่อิสลาม

4. มัสยิดควรเป็นศูนย์พัฒนาสังคม

5. มัสยิดควรเป็น "สถานที่ประนีประนอมและตัดสินข้อพิพาท"

6. มัสยิดควรเป็น "ศูนย์กลางประชาคม"

ข้อเสนอแนะ

1. ควรจะมีการศึกษาวิจัยในเรื่องลักษณะเดียวกันนี้โดยศึกษาจากประชากรในเขตทุรกันดาร หรือตามชายแดน หรือทำการศึกษาในเขตจังหวัดอื่นๆ เช่น ในจังหวัดภาคใต้ตอนบน หรือในภาคอื่นๆ ของประเทศไทย เพื่อจะนำผลของการวิจัยมาเปรียบเทียบกัน

2. ในแต่ละมัสยิดควรมีผู้รับฟังความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะจากสัปบุรุษ หรือจัดวันเวลารับฟังความคิดเห็น ทั้งนี้จะได้นำไปพิจารณาแก้ไขหรือปฏิบัติตามอย่างเหมาะสม เพราะจากการเก็บข้อมูล สัปบุรุษมีความคิดเห็นตลอดจนปัญหาในด้านการบริหารงาน หรือหน้าที่บริการของมัสยิด แต่ไม่รู้จะเสนอแนะและปรึกษากับใคร

3. รัฐควรให้การสนับสนุนในด้านการเรียนการสอนศาสนาแก่เยาวชนมุสลิม เช่น การให้เงินเดือนครูสอนศาสนาในโรงเรียนที่มีการเรียนการสอนในเวลาของโรงเรียนสามัญ เพราะการที่เยาวชนของชาติเป็นผู้มีศาสนา โดยได้รับการปลูกฝังมาอย่างดีและถูกต้อง ย่อมเป็นการป้องกันปัญหาในด้านต่างๆ ได้อย่างดีที่สุด

4. ความยากจนและความแตกต่างของฐานะ คือปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่ทั้งในสังคมมุสลิมในเมืองและชนบท ฉะนั้นหากอิหม่ามและคณะกรรมการมัสยิดจะรื้อฟื้นหน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องบัญชีมูลามาปฏิบัติกันอย่างจริงจัง จะเป็นหนทางที่จะแก้ปัญหาที่เป็นอยู่ได้ ซึ่งแน่นอนว่าหากแก้ไขในเรื่องเศรษฐกิจได้ ย่อมมีผลเชื่อมโยงไปยังด้านอื่นๆ อันจะเป็นผลดีทั้งกับชุมชนและประเทศชาติ

5. ควรนำผลงานวิจัยชิ้นนี้ให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดแต่ละจังหวัดได้ศึกษา เพราะจะ

ทำให้ได้รับทราบถึงบทบาทหน้าที่ของมัสยิดในปัจจุบัน เป็นอย่างไร มีข้อบกพร่องในเรื่องใด และควรปรับปรุงแก้ไขอย่างไร และได้รับทราบถึงความต้องการและความคาดหวังของสัปปุรุสว่ามีต้องการและความคาดหวังในเรื่องใดบ้าง มากน้อยเพียงใด และที่สำคัญก็คือจะได้นำข้อมูลจากผลงานวิจัยชิ้นนี้ไปปรับปรุงระบบบริหารงานของมัสยิดให้มีความเหมาะสม ทันสมัย และมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. 2536. ทะเบียนมัสยิดในประเทศไทย พ.ศ. 2535. กรุงเทพฯ: กรม.
- การุณ ภูใหญ่. 2532. อนุสรณ์เมอลิดกลาง ส.ศ.1409. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- จักรกฤษณ์ นรินดีมุดการ. 2510. "บุคคลชั้นนำ", โครงสร้างแห่งอำนาจและการเมืองในชุมชนไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ชาวต้นสน (นามปากกา). 2518. การสร้างมัสยิด ประวัติ มัสยิดต้นสน. กรุงเทพฯ : ไชยวัฒน์.
- ทิตยา สุวรรณชฎ. ม.ป.ป. มนุษย์วิทยา จิตวิทยาสังคม สังคมวิทยา พัฒนาการ แนวคิดและทฤษฎี. กรุงเทพฯ: เอรಾವัน.
- มัสยิดคารุณิกิฮุซัน. 2523. อนุสรณ์เปิดอาคารมัสยิดคารุณิกิฮุซัน. กรุงเทพฯ : จรัสสินทวงค์.
- ด่วน สุวรรณศาสน์. 2514. ใจความอัลหะดีษ. กรุงเทพฯ : ส.วงศ์เสงี่ยม.
- พัทธา สายหู. 2510. รายงานการศึกษาลักษณะผู้นำท้องถิ่น ในเขตพัฒนาภาคใต้. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สวนท้องถิ่น กรมการปกครอง.
- มรวาน สะมะฮุน. 2523. "มัสยิด", ใน หนังสือที่ระลึกงานเปิดป้ายและฉลองอาคารมัสยิดคารุณิกิฮุซัน (18-19 พฤศจิกายน). กรุงเทพฯ : อักษรพิทยา.
- _____. 2529. "มัสยิด เราใช้กันคุ้มค่าแล้วหรือยัง?", ทางนำ. 4 : 40 (กุมภาพันธ์), 10.
- _____. 2524. "มัสยิด", ใน อนุสรณ์งานการกุศลมัสยิดนูรัลยาเกิน, หน้า 384. กรุงเทพฯ : เทียนเจริญพานิช.
- _____. 2524. อัลกุรอานฉบับแปลภาษาไทยภาค 1. กรุงเทพฯ : ส. วงศ์เสงี่ยม.

- เมลาเนา กาเซีย เทียร์. 2521. บทบาทของมัสยิด. แปลจาก Role of the Mosque โดย เสนีย์ มะดากะกุล และวรรณัท จิมกุล. กรุงเทพฯ : ยูมุสลิมแห่งประเทศไทย.
- วิศรุต เลาะวิถี. 2531. หนังสืออนุสรณ์งานทอดสอบกอร์เพื่อเมอลิดกลางฯ. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- สมจัย อนุমানราชชน. 2516. มัสยิดอัลอักซอและมัสยิดอัลช็อกเราะห์. กรุงเทพฯ : ส.วงศ์เสงี่ยม.
- สุนันทา สุวรรณโณตม. 2524. มนุษย์นิเวศวิทยา. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2524. ทฤษฎีทางสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสาวนีย์ จิตต์หมวด. 2524. วัฒนธรรมอิสลาม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : จุจิ้นไทย.
- _____. 2527. "หน้าที่ของมัสยิดต่อสังคมมุสลิมในภาคกลาง". วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัปดุลการีม วันแอะเลาะ. 2527. หนังสืออนุสรณ์งานเปิดมัสยิดรียาดิส์สุนัน 12 พ.ศ.2527. กรุงเทพฯ : เอรಾವันการพิมพ์.
- _____. 2531. การสร้างมัสยิดในหนังสืออนุสรณ์งานทอดสอบกอร์เพื่อเมอลิดกลางฯ. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- อัลวา และ อัลฟา ตีล. 2526. หน้าที่ของมัสยิดและอิหม่าม. ถอดความโดย สมัย จิตต์หมวด สัญญลักษณ์ (30 ตุลาคม), 7.
- อรุณ บุญชม. ม.ป.ป. หะดีษขอเอี้ยะฮุ. กรุงเทพฯ : ส.วงศ์เสงี่ยม.
- Acoser, Levis. 1977. *Masters of Sociological Thought*. New York : Hawcort Brace Jovanovich.
- Durkheim, Emile. 1954. *The Elementary Form of Religions Life*. New York : Free Press.
- Great Britain. Colonial Office. 1958. *Community Development : A Hand Book*. London : Her Mastay's Stationary Office.
- Hawley, William D. and Wirt, Frederick M. 1968. "The Nation of Power", in *The Search for Community Power*, p.152. London : Prention-Hall International.

Iver, R.M. Mac . 1947. **Society**. New York : Rinehart
and Company Inc.

Linton, Ralph. 1936. **The Study of Man**. New York :
D. Appleton Century Co.

Webster's New Dictionary of American Language.

1976. 2nd ed. Cleveland, Ohio : William Collins
and Word Pub.